

Recensioner

Judith Butler *Genustrubbel – Feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos (2007)

Mycket har skrivits om Butlers bok *Gender Trouble* innan publiceringen av den svenska översättning som recenseras här. Första upplagan av boken kom ut 1990 och följdes upp av en nyutgåva 1999 med ett nytt förord, i vilket Butler (som är professor i retorik och jämförande litteraturvetenskap) försöker besvara den kritik som boken fått. Översättningen är gjord av Suzanne Almqvist och fångar Butlers stil väl, då hon lyckas med att överföra hennes språkliga flyt till svenska. En ny inledning är skriven av Ellen Mortensen vilken ger en mycket god översikt till bokens grundläggande idéer. Fokus för denna recension är dock primärt bokens innehåll och dess bäring för en sociologisk förståelse av genus.

Butlers centrala idéer kan beskrivas enligt följande. Genus är den ”produktionsapparat” (s. 56) genom vilken det biologiska könet blir till och därmed bör tanken om det biologiska könet som ontologisk grund för genus överges. Kön är alltså liksom genus en social konstruktion. Genus görs genom diskursiv handling, så kallade performativa upprepningar. Detta ska dock inte förstås som att genus görs i interaktions-situationer, utan dessa handlingar är en effekt av diskurser och det är dessa diskurser som aktörerna utgörs av. Det är alltså inte agerande subjekt som gör genus, utan dessa subjekt *blir till* genom att samhällets institutioner (så som staten och lagen) hela tiden utför så kallade *talakter* som utnämner oss som genusbestämda subjekt. Våra kroppar blir alltså mänskliga vid den tidpunkt då vi benämns som pojke eller flicka. Detta innebär att det vi säger och gör kopplas till ett symbolsystem med på förhand sammanlänkade meningar, inlemmade i en heteronormerande matris som bestämmer relationen mellan kön eller genus, vår åtrå och våra sexuella uttryck. Den etablerade logiken innebär exempelvis att vi tar för givet att män åtrår kvinnor och att kvinnor skall agera så att de åtrås av män, vilket förstås kräver att män och kvinnor som kategorier går att urskilja.

Butler använder samma tankegodis och ibland uttryck som Hegel, Nietzsche, Freud, Beauvoir, Lacan, Foucault, Wittig med flera men förskjuter delar av den logik de bygger sina argument på genom att ändra vissa begrepp eller förflytta dem till ett nytt sammanhang. Det är också på detta sätt som Butler menar att vi ska handskas med genusnormernas tvingande kraft. Hon menar att vi inte på något sätt kan ta oss ur detta diskursiva system, eftersom det är det som gör oss begripliga som människor. Istället måste vi upprepa dess former men låta upprepningarna bli skeva, förändra dem lite grann i taget tills det visar sig att många olika typer av genusformer är och bör vara möjliga. På så sätt ska de hegemoniska (dominerande) genusuttrycken spås ut med de uttryck som annars befinner sig i periferin. Hon skriver: ”Makten kan alltså varken upphävas eller avfärdas, endast flyttas om” (s. 199). Detta sker även auto-

matiskt menar hon, eftersom det inte går att härma helt rätt. Förändringspotentialen finns alltså inbyggd i den tvingande lagen.

Det finns dock akter som är mer subversiva än andra: Butler menar att dragartisten på ett särdeles tydligt sätt blottlägger konstruktionen av relationen kön/genus, yttre och inre. Hans eller hennes iscensättningar av genus följer nämligen inte normen om enhetlighet mellan den biologiska kroppens kön och dess yttre genusrepresentation, utan gör på samma gång ytan som dess ursprung till konstruktioner. Själva osäkerheten om relationen mellan yttre och inre, vad som är äkta och oäkta avtäcker att det inte finns några naturliga (eller onaturliga) kön, genus, begär eller sexuella uttryck.

Att se genus som ett verktyg för att göra vardagen begriplig samt att belysa våra förgivettagna antaganden om relationen mellan kön och genus har gjorts av sociologer sedan 1960-talet, bland annat av: Harold Garfinkel i *Studies in Ethnomethodology* (Cambridge: Polity, [1967] 1984: 116–185) i analysen av transsexuella Agnes, före och efter operationen av genitalierna; Erving Goffman i "The Arrangement Between the Sexes" (i *Theory & Society*, 4, 1977: 301–331) där han analyser hur våra praktiker är organiserade på ett sätt som återskapar, förutsätter och naturliggör genus genom ritualiseringar; samt Don Zimmermann och Candace West som i "Doing Gender" (i *Gender & Society*, 1, 2, 1987: 125–151) utvecklar Garfinkels och Goffmans teorier.

Man kan hävda att *Genustrubbels* styrka i relation till tidigare sociologiska studier på området är att den har en större politisk sprängkraft, och med större tydlighet lyfter fram sexualiteten, medan de äldre sociologiska teorierna bidrar till en mer konkretiserad förståelse av hur det som tas för givet (kön, genus och sexualitet) formas processuellt i konkret interaktion (och där det sociala inte enbart likställs med diskurser som hos Butler). Problemet med Butlers genusanalys är att hon försöker bestämma och beskriva olika genuspraktikers *mening* utifrån strikt teoretiska resonemang. Vilken mening som skapas i vardagen i människors liv får läsaren ingen insikt i. Denna brist på konkretion i Butlers genusteori har blivit kritiserad tidigare men förtjänar att betonas. Således är det mer fruktbart för en sociolog som är intresserad av att undersöka hur genus *skapas* och hur heteronormativitet tas för given att gå till den etnometodologiska och interaktionistiska traditionen av genussociologi. Med hjälp av dessa teorier kommer vi lättare åt tolkande subjekt och hur genusuttryck som framstår som subversiva i ett sammanhang inte är det i andra.

Även om Butlers syfte i denna bok (och andra texter) är att bryta med universaliserande identitetsformationer blir effekten av hennes teori i hög grad totaliserande eftersom hon utgår från att genusnormernas *mening* i alla instanser är tvingande, inklusive innebörden av subversiva akter. Det tas för givet att subversiva uttryck som "drag" får ett omvälvande genomslag, vilket ju inte är fallet eftersom det beror av kontext.

För att förstå samhällens dynamik måste man även studera de samhälleliga rörelser som i praktiken förändrar genus- och sexualitetsnormerna och då måste de handlande och tolkande subjekten inkluderas. För även om genus är ett verktyg för begripliggörande så har subjektens tolkningar av dess innebörder också betydelse för genusnormernas effekter. Denna kritik innebär dock inte att teorierna i *Genustrubbel* är helt utan värde för en sociolog, utan de kan inspirera till förtydligande genom empirisk

forskning. I de fall Butler används som representant för genusteorier utan att ställa henne i relation till sociologiska teorier på området med andra utgångspunkter än hennes tror jag dock att sociologin gör sig en otjänst.

Caroline Dahlberg

Sociologiska institutionen, Stockholms universitet

Jens Ploug (red) *Social arv og social ulighed* Köpenhamn:
Hans Reitzels Forlag, (2007)

I inledningen till antologin *Social arv og social ulighed* beskrivs begreppet socialt arv som ett till vissa delar komplext och besvärligt begrepp. Det för tankarna till något närmast deterministiskt, något som kan placeras nära det biologiska eller genetiska arvet. En förhållandevis vanlig föreställning är att om ett barn växer upp under förhållande som innehåller fattigdom, missbruk, psykiska problem, arbetslöshet etc. så styr detta, närmats per automatik, barnets utveckling och chanser i livet på ett negativt sätt.

Detta synsätt kan emellertid kritiseras för att lägga allt för stor tyngdpunkt på föräldrarnas ansvar; det finns fler faktorer, såväl i barnens närmaste omgivning som i mer övergripande samhällsliga strukturer, som påverkar barns framtidsmöjligheter. Författarna till boken tar på olika sätt hänsyn till dessa risker och använder en förhållandevis bred definition av socialt arv (jfr figur s. 17). Trots att begreppet är omdiskuterat har man i ett omfattande forskningsprogram fokuserat på olika aspekter av relationen mellan just socialt arv och social olikhet. Delar av resultaten från detta projekt redovisas i denna antologi.

Av utrymmesskäl är det svårt att göra varje kapitel rättvisa. De olika bidragen innehåller bland annat forskningsinsatser kring samhällsliga institutioner som barn och ungdomar möter under sin uppväxt, det vill säga barnomsorg och skola. Vidare diskuteras utsattheten bland barn som växer upp i resurssvaga familjer, hälsans ojämlika fördelning i förhållande till social position samt hur social "mönsterbrytning" kan förstås. Boken bjuder på en rad intressanta nedslag när det gäller problematiseringar av barns och ungdomars uppväxtvillkor och pekar därmed på en rad utmaningar för välfärdsstaten.

Det inledande kapitlet innehåller en presentation av forskningsprojektet samt en diskussion kring tidigare forskning om socialt arv. Kapitel 2 rymmer ett smörgåsbord av teoretiska ansatser och perspektiv kring olika sätt att betrakta sociala ojämlikheter och dess reproduktion. Författaren förhåller sig delvis till de olika ansatserna men inte till exempelvis Goldthorpe som i sammanhanget kan betraktas som mer kontroversiell. I kapitel 3 tecknas en skrämmande bild av de sociala skillnader som finns avseende små barns uppväxtvillkor. Kapitlet är i hög grad empiriskt. Författaren av kapitel 4 för en intressant diskussion när det gäller barnomsorgens förutsättningar, möjligheter och hinder för att möta och stödja barn som kan karaktäriseras som sårbara. Författaren placerar inledningsvis forskningsområdet i ett bredare teoretiskt perspektiv.

Inledningsvis presenteras även en spännande ansats, nämligen att analysera hur de möjligheter och barriärer som påverkar institutionerna i deras arbete med att främja kvalitén i det pedagogiska arbetet kan förstås i ljuset av det postmoderna samhällets nya utmaningar. Denna ansats följs dessvärre inte upp i det fortsatta kapitlet. Blicken lyfts sällan till några samhälleliga förändringsprocesser.

I kapitel 5 behandlas skolan och det sociala arvet. Metodologiskt bryter detta kapitel mot flera av de andra då det bygger på observationsstudier (av undervisningssituationer). Kapitelförfattaren bjuder på intressant läsning där skolans möjligheter att möta och stödja ”svaga” elever problematiseras. Vidare vänds blicken bort från effekt- och resultatstudier, (apropå dagens svenska skoldebatt) för att istället uppmärksamma andra dimensioner, som känsla av sammanhang, rekontextualisering och ethos. Emellertid innehåller kapitlet problem när det gäller operationaliseringen av socialt arv. Socialt arv används på flera olika sätt vilket skapar en osäkerhet hos läsaren. Det tycks både handla om ”problemfamiljer” och om arbetarklassen samt om olika typer av kategorier däremellan. Socialt arv tycks täcka det mesta från negativ inställning till skolan, koncentrationssvårigheter, inlärningssvårigheter till att ha föräldrar från arbetarklassen. I och för sig är det förmodligen möjligt att argumentera för en bred definition av socialt arv men i detta kapitel saknas en definition eller problematiserande diskussion. Det är svårt att ta ställning till olika typer av insatser i skolan när det inte är klarlagt vilken typ av problematik insatserna riktas mot.

Kapitel 6 fokuserar på unga utan utbildning. Bland annat förs en argumentation kring att inte enbart utbildningsinstitutioner utan även arbetsgivare kan ges ett ansvar för ungdomars möjlighet på arbetsmarknaden. Även om kapitlet är intressant är inte kopplingen till antologins överordnade tematik särskilt tydlig. Kapitel 7 utgörs av ett bidrag vilket diskuterar hälsa som en välfärdsindikator bland andra välfärdsarenor. Socialt arv används på flera sätt, som ett sätt att närma sig problemkategorier och som differentiering bland olika sociala grupper. När det gäller hälsa används begreppet mer ”bourdieuskt” än i andra kapitel där det snarare handlar om en snävare problemkategori (jfr t.ex. kapitel om barnomsorgen).

Det avslutande bidraget (kap 8) behandlar frågor om sociala ”mönsterbrytare”, det vill säga sådana som i sitt yrkesval i första hand placerar sig ovanför men även nedanför sina föräldrar (i detta sammanhang fadern) i en tänkt socioekonomisk hierarki. Kapitlet bygger på kvantitativa data till skillnad från flera tidigare studier kring den aktuella tematiken som istället bygger på kvalitativa data. Författarna för en förvånansvärt onyanserad diskussion kring kvantitativa respektive kvalitativa metodernas förtjänster; emellertid tonas detta ner något i kapitlets avslutning. Kapitlet är intressant men återigen ställs läsaren inför nya användningar av konceptet socialt arv. Kapitlet skiljer på ett förtjänstfullt sätt ut sig i förhållande till de övriga då det även innehåller en diskussion kring betydelse av samhälleliga strukturer när det gäller möjligheter att bryta mönster. Det faktum att det empiriska materialet bygger på personer födda 1954 kunde emellertid ha blivit föremål för en diskussion kring hur samhällets förutsättningar avseende mönsterbrytning förändrats.

Sammantaget är antologin intressant och ger uppslag till flera nya frågeställningar.

Boken ger vidare en god inblick i utsatta grupper problem och möjligheter i förhållande till det danska samhället och några av dess centrala välfärdsinstitutioner. I flera av bidragen problematiseras och utmanas traditionella insatser och föreställningar kring hur utsatta barn och ungdomar bör stödjas. Antologin är vidare bred och gör nedslag bland allt från mindre barn till vuxna vilket innebär att läsaren får en överblick över den problematik det kan innebära att vara "socialt missgynnad". Överlag är de olika bidragen välskrivna.

Som jag redan nämnt finns det även anledning att förhålla sig kritisk till delar av antologin. Det jag framför allt vill lyfta fram som problematiskt är begreppsglidningen beträffande begreppet socialt arv. Användningen av begreppet skiljer sig åt såväl mellan som inom de olika kapitlen. Socialt arv används ibland i förhållande till "problemfamiljer" (missbruk, psykisk sjukdom) och ibland i relation till bredare samhällsgrupper, till exempel arbetarklass. Denna begreppsglidning innebär att läsaren kan bli osäker på vilken problematik som egentligen avses. Avslutningsvis hade antologin vunnit på en summerande diskussion där de olika kapitlen kunde ha diskuterats i förhållande till antologins överordnade problemställningar. I en sådan diskussion kunde även det sociala arvet ha problematiserats i förhållande till samhällsliga och strukturella faktorer som försvårar respektive möjliggör olika grupper förutsättningar och möjligheter. Det finns en risk att förklaringar gällande social ojämlikhet stannar vid föräldrarnas och individens "kvalitéer". Eftersom boken säkerligen kommer att läsas av många utanför forskarsamhället (till exempel praktiker inom människobehandlande verksamheter) hade ett tydligare fokus på alternativa förklaringar till uppkomsten och reproduktionen av social ojämlikhet varit önskvärd.

Trots mina kritiska synpunkter vill jag rekommendera antologin till läsning för läsare såväl inom som utanför vetenskapssamhället. Boken borde även kunna fungera som litteratur för studenter på en rad olika utbildningar.

*Torbjörn Hjort,
Institutionen för socialt arbete och vårdvetenskap,
Växjö universitet*

Markus Arvidson: *Den fabricerande människan. Om bedrägeri som vardaglig interaktionsform*. Karlstad: Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper, Avdelningen för sociala studier, Sociologi, Karlstads universitet, (2007)

Syftet med Markus Arvidsons avhandling *Den fabricerande människan* är tredelat:

- Att argumentera för bedrägeri som socialt fenomen
- Att bidra till förståelsen av de sociala färdigheter som krävs i bedrägerier
- Att spegla såväl vardagligt samspel som samhällsklimat i den "bedrägliga" formen av social interaktion

Avhandlingen har en interaktionistisk ansats och Georg Simmel har varit en viktig inspirationskälla. Författaren har med utgångspunkt i främst olika textmaterial valt ut lämpliga teoretiska begrepp och sammanfogat dem till en modell, vilken slutligen illustrerats med hjälp av empiriskt material.

I forskningsöversikten redogör författaren för forskning om olika former av bedrägligt handlande. Han presenterar bland annat tre olika teorier om bedräglig kommunikation. Utgångspunkten är en teori om manipulation av information som ger sändaren större möjligheter att styra kommunikationen med mottagaren. En annan teori kritiserar den ensidiga fokuseringen på sändaren och lyfter i stället fram interaktionen mellan sändare och mottagare. Denna teori går ut på att sändaren måste övertyga sig om att det som sänds ut får avsedd verkan hos mottagaren och då är det inte tillräckligt att manipulera informationen, utan relationen mellan den som sänder och den som tar emot måste kontrolleras. En tredje teori flyttar fokus från information och interaktion till själva kommunikationen. Huvudpoängen är att bedräglig och ärlig kommunikation består av samma beståndsdelar. Denna teori ser också bedrägeri som ett relationsspel.

I forskningsöversikten görs vidare några nedslag i interaktionistisk forskning om bedrägeri med utgångspunkt från studier av bondfångare, så kallade "confidence men". Dessa studier visar bland annat att offrets förtroende är helt centralt för att lyckas med den här sortens bedrägeri. I sammanhanget nämns också Goffmans klassiska artikel "On cooling the mark out", vilken beskriver hur bedrägerier ibland behöver en person som lugnar ner och tröstar offret genom att hjälpa till att omdefiniera det genomförda bedrägeriet.

I analysen av bedrägeri använder Markus Arvidson Simmels begrepp interaktionsform för att förstå bedrägeriet som socialt fenomen. Johan Asplund och Jürgen Habermas används för att beskriva grundläggande interaktionsformer, vilka enligt författaren skiljer sig fundamentalt från den interaktionsform som han anser kännetecknar bedrägeri. Enligt författaren är grundläggande interaktionsformer spontana, icke-kalkylerande och icke-strategiska, medan bedrägeri är exempel på motsatsen. Bedrägeriet beskrivs som en "subtil asymmetrisk relation" där bedragaren är beroende av offrets medverkan. Författaren beskriver sedan vad det innebär att en grundläggande interaktionsform exploateras. Mot den bakgrunden görs följande definition av bedrägeri som interaktionsform:

"...bedrägeri är en icke-grundläggande och asymmetrisk interaktionsform där den ena parten är egocentrisk och har en annan intention än den andra men agerar som om han är altercentrisk och har samma intention som motparten." (s 82)

Författaren konstaterar att interaktionsformer förutsätter sociala tekniker som han benämner social kompetens. Arvidson väljer att låna Lyttkens förståelse av social kompetens: en teknik för strategiskt samspel. Mot denna bakgrund hävdar han att den sociala kompetens som bedrägeri innefattar har tre aspekter: strategisk, normativ och dramaturgisk kompetens. Alla tre beskrivs som instrumentella sociala förmågor.

Strategisk, normativ och dramaturgisk kompetens diskuteras i avhandlingen både teoretiskt och empiriskt. Empirin utgörs av berättelser om bedragare, skojare och sol-och-vårare som hämtats från böcker, kvällstidningsartiklar och TV-program. Här kan vi bland annat läsa om en bedragare som uppträdde som falsk sociologilärare, ett bedrägeri som lyckades genom inläsning av kurslitteraturen kvällen innan föreläsningarna och erfarenhetsbaserad undervisning.

Avhandlingen avrundas genom att författaren vidgar ramen i två steg. Först tar han hjälp av Goffmans begrepp *fabrication*, vilket är en utveckling av begreppet definition av situationen i en "bedräglig" riktning, för att tillverka en typologi som skiljer mellan lagliga och olagliga bedrägerier i den ena dimensionen samt välmenande och exploaterande bedrägerier i den andra. Arvidson menar att även om begreppet *fabrication* spränger vardagsförnuftets ram för vad vi menar med bedrägerier, och gör bedrägligt handlande till en ganska normal företeelse, finns det anledning att behandla bedrägeri som en särskild interaktionsform.

Avhandlingen avslutas med en diskussion som pekar på tendenser i dagens samhälle som tyder på "att bedrägerier eller fabrikationer är vanliga och i mångt och mycket nödvändiga förhållningssätt" (s. 143). Dagens samhälle präglas av ett slags marknadsföringskultur där vi både framställer oss själva som framgångsrika och är rädda för att bli avslöjade, menar Markus Arvidson.

Bedrägeri är ett fascinerande fenomen som förtjänar att diskuteras. Här ska jag inskränka min diskussion till det som jag upplever som kärnan i Markus Arvidsons framställning, nämligen hans normativa förhållningssätt till bedrägeri som socialt fenomen. Jag anser att det hindrar den sociologiska analysen av bedrägeri.

Centralt i avhandlingen är det som med hänvisning till Asplund och Habermas kallas grundläggande interaktionsformer, vilka i bedrägeriet (enligt författaren) exploateras och förvandlas. Social responsivitet innebär enligt Asplund att "...den ena partens beteende är ett äkta gensvar på den andra partens beteende". Om Asplund menar det som avhandlingsförfattaren tror att han menar blir den centrala frågan hur man kan veta vad som är "äkta". Det tror jag egentligen inte att man kan, varför den diskussionen helt enkelt kan läggas åt sidan. På samma sätt när Arvidson kopplar samman Asplunds sociala responsivitet med "den klassiska sociologins svar på samhällsordningens problem" och skriver att samhällets fundament "har... sig själva som mål och används inte som medel för att uppnå något annat mål". Men hur vet man att något är mål i sig själv?

Normativiteten präglar också definitionen av bedrägeri som interaktionsform där det görs en skarp skillnad mellan egocentriskt och altercentriskt handlande. Några av avhandlingens empiriska illustrationer antyder emellertid att både bedragare och offer har egocentriska motiv för sitt handlande. Det normativa förhållningssättet blir, såvitt jag kan bedöma, en omväg. Jag undrar om inte en bättre väg hade varit att helt enkelt använda sig av begrepp hos Goffman såsom intrycksstyrning, definition av situationen och *fabrication*.

Jag tycker att det är en god tanke att försöka beskriva bedragarens kompetens men jag är inte säker på att rätt väg går via Lyttkens synsätt. Vad är det som talar för att

social kompetens betraktad som förmåga endast ska inskränkas till det som Lyttkens kallar samspelsteknik och som han i synnerhet förbinder med det så kallade hjälpan- de skiktets speciella umgängesform med klienter? Detta snävar in diskussionen på ett onödigt sätt. Ett inslag som jag saknar i beskrivningen av bedragarens sociala kompetens är kreativitet. Om det är något som berättelserna om bedrägerier visar så är det ett stort mått av fantasi och kreativitet. Här hade Arvidson kunnat göra kopplingar till forskning om kreativitet och kanske också om entreprenörskap.

Arvidsons syfte är förvisso ganska allmänt hållet men jag anser att han uppnår det – inte riktigt på det sätt som jag skulle ha önskat, men den diskussion om bedrägeriets karaktär som avhandlingen bidrar till är ju också en del av kunskapsbildningen.

*Anders Persson,
fakultetsopponent*

Janicke Andersson *Konsten att leva länge. Föreställningar om livets förlängning i handböcker 1700–1930*. Carlssons förlag: Stockholm (2007)

Hur länge är det möjligt att leva? Vad kan vi göra för att leva ett så långt och hälsosamt liv som möjligt? Det är frågor som många människor idag ställer till experter såsom läkare och kostrådgivare. I Janicke Anderssons avhandling, framlagd vid *Tema äldre och åldrande* vid Linköpings universitet, visar hon hur samma frågor har ställts och besvarats av olika auktoriteter och experter sedan hundratals år tillbaka. Svaren må ha sett olika ut genom historien men de har alltid haft konsekvenser för individen.

Föremål för Anderssons analys är rådgivningslitteratur som anknyter till vetenskapen om hur man förlänger livet, *prolongevitet*. Det empiriska materialet delar hon upp i två delar: dels legender (om langlevare, ”hyperborélegender”, syndaflovslegender eller legender om ”ungdomens källa”), dels handfasta råd. De förstnämnda används ofta för att exemplifiera de sistnämnda.

Janicke Andersson är idéhistoriker med bakgrund i samhälls- och kulturanalys. Teoretiskt anlägger hon ett diskursanalytiskt perspektiv. Ansatsen utgår från Michel Foucault men innefattar även historisk sociologi, såsom Mitchell Deans vidareutveckling av Foucaults tankar. Utmärkande för historisk sociologi är bland annat ett pragmatiskt och hantverksmässigt förhållningssätt till historien, något som syns i Anderssons användning av sin empiri.

För att undersöka kopplingen mellan kunskap och makt inom fältet *prolongevitet* använder Janicke Andersson styrningsmentaliteter som analytiskt verktyg, närmare bestämt *governmentality*. *Governmentality* är ett begrepp som utvecklats av Nikolas Rose och Mitchell Dean och används för att undersöka hur individer styr respektive styrs på individ-, interaktions-, institutions- eller statsnivå.

I analysen presenteras tre dominerande diskurser om *prolongevitet*: naturdiskur-

sen, den kristna diskursen och den vetenskapliga. Genom det långa empiriska tids-
spannet – 250 år – kan Andersson redovisa hur olika diskurser har avbytt varandra
beroende på samhällsförändringar och rådande ideal. Exempelvis kopplades 1800-ta-
lets metaforer om kroppen till naturen och djurriket i sann naturromantisk anda, vilket
innebar en omförhandling av 1700-talets syn på kroppen som en maskin. Vid 1900-
talets början äger ytterligare en diskursiv omförhandling rum när en vetenskaplig och
sekulariserad diskurs ersätter den lutheransk-religiösa diskursen om kropp, moral, liv
och död.

Det centrala i Anderssons argument är hur handböckerna blir ett redskap för att
utöva makt och kontroll genom självkontroll. Individens livsstil skulle förändras på
individens egna initiativ och teorierna om ett gott leverne internaliserades i samhälls-
ideologin. De hade karaktären av att vara folkbildande. Självhjälpsförfattarnas auk-
toritet byggde ofta på deras medicinskt vetenskapliga profession. Även idag grundar
sig till exempel Deepak Chopra och Atkinsons legitimitet att uttala sig om hälsa och
kost i att de är läkare.

Men den här formen av litteratur vände sig inte till alla samhällsmedborgare. Ja-
nicke Andersson ser handböckerna som ”guider eller handlingsprogram i utformandet
av en hegemonisk borgarklass som vid det gamla ståndsamhällets kollaps övergick till
ett projekt för en uniform medelklass” (s. 205). Böckerna vänder sig också främst till
männen och det är ”det manliga” som fokuseras i teorier om sexualitetens och virili-
tetens betydelse för ett långt liv. Mannen *tilltalas* medan kvinnan *omtalas*. Hur dis-
kurserna innehåller tydliga spår av klass och genus lyfts fram genomgående i avhand-
lingen. Men även ”ras” och etnicitet kopplas till råden om hur man kan uppnå ett
långt liv, exempelvis genom valet av föda. I Lorands bok från 1913 framlägger han sin
övertygelse om vegetarianer som mer fridsamma och uthålliga än köttätande männi-
skor men att vegetarianerna saknar ”den intellektuella vakenheten” (s. 158). Läsarens
skratt fastnar i halsen när Andersson visar hur detta antagande används av Lorand
både för att förklara och motivera kolonialmakternas position.

När Andersson avslutningsvis återkopplar till vår samtid slår hon fast att begreppen
sucessfull ageing, *active ageing* och *productive ageing* styrs av ”samhälleliga värderingar
om nytta och moral” och därför håller individen ansvarig för sitt eget åldrande inför
resten av samhället. Åldrandet kan därmed sägas ha blivit en kollektiv angelägenhet.

Andersson förhåller sig till spännande teoretiker och visar hur tankar om ”de an-
dra”, klass, sexualitet, maskulinitet och femininitet vävs samman i rådgivningsböck-
erna samt hur kopplingarna mellan omoral och hälsa sett ut och förändrats från 1700
till 1930. Mest spännande finner jag dock det avslutande kapitlet där författaren
kopplar de funna diskurserna till samtida fenomen. Här syns hennes egna tankar och
resonemang tydligare och det är lätt att identifiera sig i beskrivningen av ett samhälle
näst intill besatt av ungdom, hälsa, kost och motion. Jag har dock svårt för att avgöra
om detta kapitel är tänkt som ett avslut på boken (i så fall fungerar det bra) eller om
det är en slags förlängd analys. I förhållande till den historiskt tillbakablickande em-
pirin blir framställningen av nutiden något obalanserad.

Tidigt i avhandlingen uppmärksammar Janicke Andersson hur forskningsresultat

påverkas av forskarens egen positionering, som i hennes eget fall hemvisten på *Tema äldre och åldrande*. Men därefter är hon ganska osynlig i sitt författande. Först på sidan 200 syns hon ”bråka” med sitt material för första gången. Det är intressant och jag hade velat läsa mer om hennes förbryllande upptäckter och frågor inför hur delar av det empiriska materialet kan tolkas. Andersson tar visserligen upp paradoxer i materialet, till exempel i form av motdiskurser till livets förlängning. Ciceros bok *Ciceronis tankar om ålderdomen uti et samtal med Cato* (1743) förespråkar exempelvis inte ett förlängt liv men jag saknar en längre diskussion om vad denna motdiskurs beror på eller hur den kan tolkas. Och vilka motsvarigheter kan vi finna i dagens samhälle? Ytterligare ett önskemål hade varit en mer noggrann korrekturläsning. Nu upprepas vissa formuleringar och exempel flera gånger.

Konsten att leva länge presenterar en spännande och stundvis rolig empiri. Men det är Anderssons metodologiska val, att tolka empirin utifrån diskursanalytisk teori och med hjälp av historisk sociologi, som fångar mig. I hennes empiri kommer diskurser till liv, liksom i de paralleller Andersson drar till motsvarande fenomen och deras effekter idag. Genom begrepp som *active ageing* och *productive ageing* internaliseras fortfarande moralen om samhällsnyttan i vetenskapen. Likaså handlar diskurser om ett långt och friskt liv – nu precis som då – om olika former av styrning och kontroll av individen.

*Maria Norstedt,
Sociologiska institutionen, Lunds universitet*

Sofia Seifarth *Råd i radion – Modernisering, allmänhet och expertis 1939–1968*. Linköpings universitet: Linköping Studies in arts and Science No 832, (2007)

Det kan te sig svårt för dagens yngre och ständigt mediekonsumerande medborgare att föreställa sig den betydelse som radion hade under många decennier i det förra århundradet. Radions suveränitet som kommunikationsmedel under framförallt 1930-till 1960-tal möjliggjorde en gemensam plattform för informationsgivande och informationstagande som inte finner senare motstycke och som står i bjärt kontrast till dagens hysteriskt multimediala brus och kommunikationsflöde i västvärlden. Radions unika ställning och genomslagskraft som sändare och opinionsbildare men också som kommunikatör mellan samhällets övriga huvudaktörer – medborgarna och makthavarna – kan delvis förstås genom dess vida utbredning och relativa lättillgänglighet. Radiopratarerna kunde nå direkt in i den privata sfären och det enda som krävdes var, förutom tillgången till en radioapparat, att man lyssnade.

Det som Sofia Seifarth studerat och analyserat i avhandlingen *Råd i radion – modernisering, allmänhet och expertis 1939–1968* är den svenska public-service-radions roll som upplysare, men också dess roll som normgivare och medborgarfostrare i de ideal som definierade och innefattade det moderna projektet i Sverige. Studien av-

handlar den rådgivning som skedde till medborgarna genom radions brevlådeserier, närmare bestämt två av dessa serier under tre decennier då radion dominerade.

Den första programserien *Vart skall jag vända mig* (1939–1956) leddes de första tolv åren av Anna Lisa Söderblom, och mellan 1951 och 1956 av Åke Elmér. Den andra programserien, *Människor emellan*, startade 1956 och leddes av Lis Asklund fram till 1968. Det är dessa två program (och de tre redaktörerna) som är utgångspunkten i Seifarths studie, vars syfte är att undersöka hur brevskrivare och upplysare använde radiobrevlådorna. Det empiriska materialet är omfattande och består bland annat av intervjuer, programmaterial såsom brev, inspelade program och programmanus, samt diverse ”kringmaterial”.

Urvalet av de två brevlådeserierna motiveras av att de väl och kronologiskt exemplifierar implementeringen av det moderna projektet och den senare övergången från ett samhällsfokuserat modernitetsprojekt till ett mer individualiserat och intimiserat dito, vilket sägs vara början på det kulturradikala genombrottet och det senmoderna samhället. I den första programserien ges socialpolitiken och välfärdsreformerna således störst utrymme medan det i den andra programserien *Människor emellan* fokuseras på det inre själslivet genom en problematisering och psykologisering av brevskrivarnas dilemma utifrån deras berättelser. Trots skillnaderna finner Seifarth många likheter i de två programserierna. Samtliga tre redaktörer konstituerade och implementerade det moderna projektet och dess utveckling över tid genom de svar de gav brevskrivarna. Brevskrivarnas berättelser användes som exempel på vad som definierades som riktiga respektive oriktiga attityder och beteenden utifrån de fastställda idealen och normerna. På detta vis iscensattes folkhemmet i radion. Den kritik som framfördes av en stor del av brevskrivarna, och som handlade om hur illa praktiken stämde överens med visionerna, bemöttes av redaktörerna med förståelse men också med förklaringar där redaktörerna försökte inta den andra partens (till exempel lokala nämnder) perspektiv.

Enligt Seifarth värderades brevskrivarnas berättelser utifrån visionerna om hur det *borde* vara och därför tillrättavisades och dirigerades också kommunala tjänstemäns och politikers bemötande av medborgarna. Brevskrivarna hänvisade också till de visioner som redaktörerna förespråkade, och använde å sin sida dessa som retoriska resurser i sina argumentationer och i de anspråk som eventuellt fördes fram.

Eftersom brevskrivarnas berättelser på så vis regisserades i föreställningen om det (snart) perfekta samhället, var de tre redaktörerna, trots olikheter i framställningsform och ton, alla propagandistiska och med nutidens mått mätt ensidiga i sina idoga försök att förespråka det motsatta. I den andra programserien framhövdes medborgarens roll. *Mens sana in corpore sano* (lat. ”en sund själ i en sund kropp”) förespråkades. Enligt Lis Asklunds resonemang var inte bara de rent fysiska och yttre livsvillkoren i övrigt föremål för förbättring. Det individuella psykiska välbefinnandet beskrevs tillika vara en grundförutsättning för det välfungerande kollektivet och samhällsbygget. Ett annat utmärkande drag i redaktörernas framställningar är, enligt Seifarth, deras ambitioner att anonymisera medborgaren i syfte att dels skydda avsändaren, dels bibehålla det speciella förtroende som brevskrivarna förmodat kände för redaktörerna

då de blottlade sina privata angelägenheter för offentligheten.

Seifarth konkluderar således att brevlådorna hade en dikotomisk funktion. Å ena sidan var de emanciperande – för medborgarna i allmänhet och kvinnorna i synnerhet, som genom brevlådorna gavs en plats i offentligheten. Brevlådorna blev en frigörande och individstärkande resurs som stärkte medborgarskapet, det vill säga ett av demokratins viktigaste värde. Å den andra sidan skedde förstärkningen och demokratiseringen genom en fostran som förutsatte självklar lydnad och följsamhet gentemot de fastställda idealen.

I det avslutande kapitlet drar Seifarth ut linjerna något, då hon visar på likheterna mellan Lis Asklunds rådgivningsverksamhet och dagens realityserier. I bägge fallen handlar det om att utgå från den enskilda människans berättelse i den offentliga vägledning som ges. I Asklunds program liksom i exempelvis Dr Phils program används individens berättelse som kommunikativ resurs av såväl rådgivaren som rådtagaren, även om gradskillnaden är påfallande stor när det gäller till exempel dramaturgin och intimiseringen.

Sofia Seifarths avhandling är en i första hand utförligt deskriptiv studie. Boken är essäistisk, välskriven och den språkliga tonen är kreativ och nyanserad. Studien har en hög validitet genom den triangulering som gjorts i insamlingen och studiet av det empiriska materialet. Transparensen är hög genom de många exemplen, vilket tillika ger en underhållande läsning. Avhandlingen ger en i det närmaste etnografisk beskrivning, en *thick description*, vilket bjuder in läsaren till egna reflektioner och jämförelser, dels kring modernitetsprojektets implementering i 1930-talets Sverige och övriga västländer, dels till den ständigt aktuella tvistefrågan om hur demokratin i allmänhet och medborgarskapet i synnerhet ska realiseras.

Möjligen skulle den utförliga beskrivningen kunna kortas något då flera tematiska beskrivningar och slutsatser återkommer mer än en gång, om än i olika formuleringar och med nya utdrag ur brev och annat. Det är först efter mer än 80 procents läsning som Seifarth egentligen lyfter blicken och lämnar empirin något. Med andra ord, även om den detaljerade beskrivningen är "talande" i sig själv och inspirerar till egna tankeutflykter, vore det önskvärt att få ta del av Seifarths vidare paralleller genom en analys i likhet med den som görs först på de sista tio till trettio sidorna. I några koncisa meningar visar Seifarth här prov på utmärkt förmåga att elegant konkludera hur det moderna samhället successivt övergår till det senmoderna. En något djärvare analytisk ansats vore därför önskvärd tidigare i avhandlingen även om forskaren därmed riskerar att lämna "säker" mark.

Den andra synpunkten handlar om att det är svårt att avgöra Seifarths ämnesmässiga hemvist. Avhandlingen presenteras såsom hemmahörande vid Linköpings universitet, vid filosofiska fakulteten, från Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, från Tema Kultur och samhälle (Tema Q); utgiven i serien "Linköping Studies in Arts and Science", från forskningsprogrammet "Kommunikation, kunskap, makt" som är finansierat av *Verket för innovationssystem*. Den mångvetenskapliga ansatsen är givetvis intressant och ger säkerligen synergieffekter i många avseenden, men en djupare anknytning till ett specifikt ämne skulle troligen göra Seifarths

kontextualisering tydligare och kopplingen till exempelvis andra modernitetsforskare lättare att förstå. Seifarths egen röst i ett samtal med andra forskare på området är tyvärr något som saknas.

Konsistenta resultat, välgrundade i empiriska data och framställda på ett intresseväckande sätt gör emellertid avhandlingen till en trovärdig studie. Avhandlingen är ett berikande bidrag både till forskningen och i allmänhetens tjänst.

Marja Åkerström,

Medie- och kommunikationsvetenskap, Lunds universitet